

Գրական-տնտեսական գիտելիքների համակարգը միջնակարգ դպրոցում
Ա. Մ. Աթայան

Ուսումնասիրությունը առնչվում է գրական-տնտեսական գիտելիքների ուսուցման մեթոդիկային:

Նախ քննարկվում է հարցի պատմությունը, ապա՝ նկնելով ժամանակակից դպրոցի, ծրագրերի, դասի պահանջներին, բացահայտվում տնտեսական հասկացությունների ուսուցման տեղն ու դերը, դրանց համակարգը հիմնական և՛ պակզ դպրոցում: Ժամանակակից դպրոցում գրականության ուսուցման բովանդակությունն ու խնդիրները դուրս են գալիս ծրագրերի ու դասագրքերի սահմաններից և մեծ պատասխանատվություն են դնում ուսուցչի վրա:

Ուսուցչի ստեղծագործական աշխատանքը գրականության դասի առանցքն է, առանց որի հնարավոր չէ զարգացնել աշակերտի ինքնություն մտածելու կարողությունները: Աշակերտների ինքնությունը ստեղծագործական ունակությունների զարգացման հարցերը գրականության ուսուցման համակարգում նորություն չեն, սակայն գրականության ծրագրային երկերի վերլուծությունից բացի կա նաև մի բնագավառ, առանց որի հնարավոր չէ գրականության ուսուցման արդյունավետ կազմակերպումը առավել նեւ՝ աշակերտի ընկալելու կարողությունների մշակումը, որը ժամանակակից դասի կարևորագույն պահանջներից մեկն է: Դա գրական-տնտեսական գիտելիքների կամ գրականագիտական տարրերի ուսուցման համակարգն է, որին գրականության ուսուցման պատմության տարբեր էտապներում տարբեր ձևերով ու չափերով են անդրադարձել:

Գրականագիտական տարրերի ուսուցումը նպատակ ունի աշակերտների մեջ արմատավորել հետազոտական հմտություններ, այսինքն նրկի արժեքները ինքնություն գտնելու, գրական երկի մեջ անհայտները հայտնաբերելու կարողությունները:

Ահա թե ինչու խիստ անհրաժեշտ է գրականագիտության երկու կարևոր բաժիններից՝ գրականության տնտեսությունից և՛ գրական քննադատությունից տրվող գիտելիքների համամասնությունը: Թե՛ առաջինը և՛ թե՛ երկրորդը մեծ դեր են խաղում գրականության դասընթացը հասկանալու, գրական երկերը, երեւույթները ինքնությունաբար գրահատելու գործում: Տարիներ շարունակ գրականության դասավանդման մեթոդիկան մտահոգվել է դպրոցական ծրագրերում գրականության տնտեսությունից քաղված գիտելիքները մի ընդհանուր, ամբողջական ու կոտ համակարգի բերելու մասին: Կտակած չկա, որ դա պետք է կատարել գրականության դասընթացի հետ սերտորեն ձուլված և՛ կոնկրետ փաստական նյութի հիման վրա:

Փաստերը վկայում են, որ հնագույն հայկական դպրոցներում ուսումնասիրվել են բանահյուսական տարբեր ժանրերի երկեր, առանց, իհարկե, գրականագիտական պատկերացում տալու ամեն առատությամբ, վնայ, գրույց, երգ, գեղոն, մրմունջ և այլ հասկացությունների մասին: Գրականագիտական հասկացությունները ուսումնասիրվում են ճարտասանության, առասպելավարժության, բերթություն շրջանակներում:

13-րդ դարում քննականությունն անցավում է ճարտասանությունից ու գրականությունից: Ճապառորդ հասկացությունների վերաբերյալ ուսուցողական պատկերացումներ տալուն, սինչու 19-րդ դարը տնտեսական գիտելիքների կայուն ուսուցումը չի իրականացվել:

Գրական-տնտեսական գիտելիքների ուսուցման հարցը առաջ քաշվեց 19-րդ դարի սկզբին: Այդ ասպարեզում անգնահատելի է Հ. Ալամդարյանի, Մ.Թադիսյանի, Խ.Աբովյանի, Մ.Նալբանդյանի երկերը: Մտ.Նազարյանի "Առաջին հոգեղեն կնրակոր հայագի երկխանների համար" գիրքը, "Հանդես նոր հայախոսության" երկհատոր ընթերցարանը, Մ.Նալբանդյանի "Հաղագս հայական մատենագրության ճառ", "Կրիտիկա "Սոս և վարդիթների"" աշխատությունները, Մտ.Գալստասյանի "Պատմություն հայոց գրականության" գիրքը, Աբովյանի "Նախաշավիղ կրթություն" դասագիրքը արդեն իսկ զբաղումնակում էին գրական-տնտեսական գիտելիքների որոշակի համակարգ և՛ գրականագիտական տարրերի ուսումնասիրման հիմքն էին դնում: Առ.Բանասրբյանի, Ս.Մանդիկյանի, Հ.Նազարյանի, Գ.Գափամաճյանի ընթերցարանները ևս որոշ տնտեսական հարցեր էին շրջափում: Ը.Աղայանը, Մտ.Մալխասյանը, Հ.Մանասյանը, որոնց դերը մեծ է դպրոցական ծրագրերի կազմելու գործում, առաջարկում էին ծրագրերի մեջ մտցնել նաև գրականության տնտեսության հարցեր, զաղափար տալ էին առասպելների, վիպասանության, առակների, պատմագրության, հոգեւոր և՛ աշխարհիկ բանաստեղծության, հայերենի տաղաչափության մասին:

Հետագոտությունները ցույց են տալիս, որ գրական-տնտեսական հասկացությունների ուսուցումը միշտ էլ եղել է անսխտմ ու անհամակարգ, հաճախ նույնիսկ ղեկավարամտելի, քանի որ երբեմն գերծանրաբեռնվել են ծրագրերը այդ կարգի նյութերով և՛ պատշաճ բացատրություն չեն տրվել տնտեսական առումով:

Անգնահատելի է Ե.Չարենցի դերը գրականության դասագրքերի, քրեատմատիաների ստեղծման և՛ նրանցում գրականագիտական տնթիվների պատշաճ ուղադրություն դարձնելու հարցերում: Չարենցի նկատառումները բխում էին ժամանակի դպրոցների պահանջներից: Նրա գրականագիտական ու մանկավարժական հայացքները խիստ արդիական են և՛ նկնում են

աշակերտունների տարիքային և հոգեբանական առանձնահատկություններից: Նրա 5 դասագրքերը, որոնց մի մասը միայնակ է հեղինակել, մնկը Ա.Բակուրցի հետ համահեղինակությամբ, մյուսը՝ Խ.Սարգսյանի, ընդգրկում են նպատակային նյութեր նաեւ գրականության տեսությունից: Կենտրոնում ունենալով երկի վերլուծությունը և՛ ձեռք, և՛ բովանդակության առումով, Չարենցը մեծ տեղ է տվել երկի լեզվի և ոճի, գեղարվեստական արտահայտչամիջոցների ուսուցմանը կերպարների հոգեբանության բացահայտմանը: Ըստ Չարենցի, գրականության ուսուցման ընթացքում կարևոր է երկի՝ ընթերցողի վրա թողած գեղագիտական տպավորությունը: Չարենցը գտնում է, որ գրական երկի ժանրային առանձնահատկությունների փորձառումը ուսուցչի աշխատանքի կարևորագույն մասն է: Գրքերի հարցերն ու առաջադրանքները նպատակում են աշակերտների ինքնուրույն խոսքի զարգացմանը, գրական հայերենի հետ նաեւ ժողովրդայնության ակցական լեզվի զարգացմանը, բառապաշարի հարստացմանը: Չարենցը դասընթացում է դարձնում շրջմի գզգզողությանը, ասել է թե՛ բանաստեղծության զգացումային ընկալմանը, տաղաչափությանը, որը գրականության տեսության առնչությամբ ընդգրկվող բաժինն է:

30-ական թվականներին գրականության տեսության ձեռնարկ (առանձին) չկար: Ահա թե ինչու կարևոր ևլ արժեքավոր հայտնություն էր Մ.Աբեղյանի՝ «Հայոց լեզվի տաղաչափություն» գիրքը, որը ուսանելի ձեռնարկ է հանդիսացել ևլ գրականությանը հետաքրքրվողների ևլ ուսուցիչների համար:

1961թ. հրատարակվեցին Ջրբաշյանի «Գրականության տեսությունը», Հ.Մախչանյանի ևլ Ջրբաշյանի «Գրականության բառարանը», 1963-ին՝ Մախչանյանի «Գրական տեսական գիտելիքների ուսուցումը բարձր դասարաններում» ձեռնարկը: 1972թ. վերահրատարակվեց Ջրբաշյանի գիրքը, որը մինչև ևլ օրս էլ մասնակի փոփոխություններով կիրառվում է գրականագետների, բուհերի ուսանողների, դպրոցի ուսուցիչների կողմից:

Ինչպես տեսնում ենք, գրական-տեսական գիտելիքների ավանդմանը միշտ էլ կարևոր դեր է հատկացվել: Միշտ էլ բանավեճեր են եղել այն մասին, թե ինչպիսին պիտի լինի այդ համակարգը: Երբեմն այն թեթևգնահատվել է, երբեմն՝ գնորդահատվել, երբեմն էլ գրականության ուսուցման մեջ մտցվել են ոչ անհրաժեշտ տեղեկություններ, որոնք վնասել են ուսուցմանը՝ գերծանրաբեռնելով երեխաներին: Մեր կարծիքով ճիշտ կլինի գրական տեսական գիտելիքների ավելի խոր ևլ համակարգյալ անցնել թերմումով դասարաններում կամ ֆակուլտետիվ պարապմունքներում, քան բուն իսկ դպրոցում, որովհետև նախ՝ ծրագրային նյութերն էլ

բավականին շատ են, ևլ երկրորդ. այն բարդ է, ուսուցմանը զուգընթաց պիտի կատարվի ևլ միշտ չէ, որ դրական արդյունքը ակնհայտ է լինում:

Տեսական գիտելիքների ուսուցման գործում կարևոր է պարզից բարդը սկզբանքը, որովհետև առաջին դրա նույնիսկ ամենաապագա տեսական հասկացությունը հնարավոր չի ուսուցանել: Պետք է ասել, որ արդյունավետ էր ավանդական փորձը, երբ յուրաքանչյուր տեսական հասկացության վերաբերյալ դասագրքերում կային անհրաժեշտ նյութեր (տեսական), որոնք քննում էին բուն իսկ երկից: Այս ձեռով ուսուցանելը հնչտ էր ավելի, վերանում էր հասկացության ուսուցման վերագտականությունը:

Հիշտ է, կան բազմաթիվ մեթոդներ ևլ մեթոդական եղանակներ, որոնք հնչտացնում են ուսուցումը, սակայն միայն մեթոդներից հմտորեն օգտվելը բավական չէ: Անհրաժեշտ է նաեւ նյութերի ճիշտ տեղաբաշխում, սխտեմատիկություն, այնպես, որ մի տեսական գիտելիք թիվ մյուսից, որ աշակերտը դրվի ակտիվ-որոնողական գործունեության մեջ ևլ ճիշտ ընկալի գրականագիտական հասկացությունը: Ինդուկցիան, դեդուկցիան, վերլուծությունը, համադրությունը, պարամիլոլ, բացատրելու, էվիստիկ ևլ այլ մեթոդական հնարներից յուրաքանչյուրի նպատակն է ուսուցումը կապել գործնականի հետ, ևլ կիրառական վարժությունների միջոցով այն կիրառել գրական երկի ընկալման պրոցեսում: Առհասարակ երկի դպրոցական վերլուծությունը խիստ տարբերվում է գրականագիտական վերլուծությունից, որովհետև Ի-ի հիմքում ընկած է առավել շատ ուսուցողականը, մանկավարժականը, իսկ Ու-ի հիմքում՝ գրականագիտականը, զուտ գիտականը: Տեսական գիտելիքների ուսումնասիրության մեջ կարևոր է մատուցման եղանակը, մանկավարժերն բացատրելը, ուսուցման տեխնիկան, քանի որ, կրկնում ենք, գործ ունենք բարդ ոլորտի հետ: Գրականագիտական հասկացությունը երկի պոեմն չէ, կամ կերպարը, որ հնչտ է հասկանալը: Այն զուտ կաղապար է, կմախք, որը պետք է հմտորեն լցնել կապելով գեղարվեստական երկի էության հետ:

Բավականին տեսական հասկացություններն են գեղեցիկ 4-րդ, 5-րդ, 6-րդ, 7-րդ, 8-րդ դասարանների ծրագրերում: Աշակերտները գաղափար են կազմում ժողովրդական բանահյուսության, նրա ժանրերի, գրական մշակում, բառային կրկնություն, հանգ տեղումների, գեղարվեստական խոսքի պատկերավորման ևլ արտահայտչական միջոցների մասին: Ընդդրությունը ճիշտ է, հարուստ է, սակայն լավ կլինի դասագրքերում փորդ ինչ հանգամանորեն բացատրվելի տեսական հասկացությունները, մանավանդ, որ շատ հաճախ աշակերտները շփոթում են դրանք, մնկը մյուսի փոխարեն օգտագործում: Ուսուցչին օգնում է գրականագիտական բառարանը, որտեղ համառոտ բացատրվում է տեսական հասկացությունը: Որոշակի դժվարություններ են ներկայացնում համառոտ որակների ուսուցումը: Ասենք՝

118

բարոյագրվում է մարդը: Ահա գրականությունը կոչված է փրկելու այդ մարդուն¹»:

Իսկ ապեն՝ այդ նպատակին է ծառայում գրականության ուսուցման ամբողջ համակարգը, նաև՝ բուն նրկի ուսուցումը, նաև՝ գրողի կենսագրության, նաև՝ ակնարկային թեմաների, նաև՝ գրական-տնտեսական գիտելիքների ուսուցման համակարգերը:

Գրական-տնտեսական գիտելիքների համակարգը միջնակարգ դպրոցում

Ա. Մ. Աթայան
Ամփոփում

Ուսումնասիրելով գրական-տնտեսական գիտելիքների ուսուցման պատմությունը, եկել ենք հետևյալ եզրակացությունների.

1. Բնականաբար գրական-տնտեսական հասկացություններ են զննվում 4-ից 10-րդ դասարանների ծրագրերում: Աշակերտները գաղափար են կազմում ժողովրդական բանահյուսության, նրա ժանրերի, գրական մշակման, բառային կրկնության, հանգի, զննարկետական մեթոդի, սյուժեի, նրա զարգացման տարրերի և այլ տնտեսական հասկացությունների մասին:

2. Որոշակի դժվարություններ են ներկայացնում համասեռ որակների ուսուցումը, որի ընթացքում շատ կարևոր է մատուցման եղանակը, ուսուցման տեխնիկան:

3. Գրական-տնտեսական գիտելիքների համակարգը դպրոցական ծրագրերում ու դասագրքերում պետք է ինչ-որ ձևով սիստեմավորել, ուսուցումը հեշտացնել՝ կիրառելով մանկավարժական և մեթոդական արդյունավետ մեթոդներ, քանի որ մեր առաջ դնեմք գրականագիտական հասկացություններով չզինված, գրական նրկի վերլուծության ոլորտներում փորձ չունեցող աշակերտներ են:

Исследование касается методике обучения литературно-теоретических знаний.

Сначала рассматривается история вопроса, а затем, исходя из требований современной школы, программ и уроков, раскрывается роль и место теоретических знаний в обучении, их структуры в основной и начальной школе.

Приведенные примеры обосновывают те методические приемы, которые облегчают обучение методики этих понятий.

A. M. ATAYAN
Резюме

¹ Հայ գրականություն, ուսուցչի ձեռնարկ
Երևան, Լույս, 2000թ.